

## آسیب شناسی آموزش مبحث پدافند غیرعامل درس آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه

علیرضا تنهایی<sup>۱</sup>

رسول احمدی<sup>۲</sup>

DOR: 20.1001.1.26765756.1399.9.30.2.4

### چکیده

در عصر حاضر یکی از راه‌های مؤثر در کاهش تأثیر تهدیدات متنوع دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران ارائه آموزش‌های پدافند غیرعامل به عنوان راهبردی مهم و حیاتی به علت برخورداری از ایجاد ضریب بازدارندگی بالا است. مدارس، مراکز آموزشی و فرهنگیان به عنوان انتقال‌دهندگان فرهنگ به آینده‌سازان کشور، بهترین و شایع‌ترین مکان و افراد در نظام تعلیم و تربیت هستند که با توجه به شرایط و وضعیت دنیای امروز و تهدیدها و توطئه‌های مختلف، می‌توانند مخاطبین چندمیلیونی خود اعم از دانش‌آموزان و اولیاء آنان را با مفاهیم و اهمیت پدافند غیرعامل به عنوان یک اصل مهم، حیاتی و تعیین‌کننده آشنا سازند. با توجه به اهمیت این موضوع، هدف مقاله حاضر شناسایی آسیب‌های آموزش مبحث پدافند غیرعامل درس آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه است. نوع پژوهش کاربردی و روش آن تحلیل محتوا می‌باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر را معلمان درس آمادگی دفاعی دوره اول متوسطه در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ به همراه اعضای کمیته پدافند غیرعامل آموزش و پرورش و سرگروه‌های درس آمادگی دفاعی تشکیل داده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از شیوه مقوله‌بندی و کدگذاری بیانگر این است که مهم‌ترین آسیب‌های محتوایی مبحث آموزش پدافند غیرعامل درس آمادگی دفاعی دوره اول متوسطه عبارت‌اند از: ضعف متون و محتوا از نظر کمی و کیفی، بازنگری نشدن محتوای پدافند غیرعامل در کتاب پایه نهم و به‌روز نبودن محتوای پدافند غیرعامل، مهم‌ترین آسیب‌های آموزشی مبحث آموزش پدافند غیرعامل درس آمادگی دفاعی دوره اول متوسطه عبارت‌اند از: کافی نبودن رسانه‌های آموزشی موجود، برگزار نشدن مانور و رزمایش پدافند غیرعامل و مهم‌ترین آسیب‌های نیروی انسانی مبحث آموزش پدافند غیرعامل درس آمادگی دفاعی دوره اول متوسطه عبارت‌اند از: نداشتن دبیر متخصص و برگزار نشدن دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای دبیران.

**کلیدواژه‌ها:** آسیب‌شناسی، آموزش، پدافند غیرعامل، دوره اول متوسطه

۱. استادیار مدیریت آموزشی دانشکده علوم و فنون فارابی  
atanhayee@yahoo.com  
mrhmadhi.8913@gmail.com

۲. دانش آموخته کارشناسی ارشد پدافند غیرعامل دانشکده علوم و فنون فارابی (نویسنده مسئول)

## جستار گشایی

امروزه در هر جامعه‌ای آموزش و پرورش یکی از عوامل مؤثر در ارتقای علمی و آموزشی افراد و پایه و اساس توسعه علوم و فنون به شمار می‌آید. (مرادی، ۱۳۸۳: ۳) در جوامع توسعه‌یافته به علت اهمیت آموزش و پرورش و استفاده از فناوری نوین آموزشی و شناخت جایگاه واقعی علوم، روند آموزش در مسیر صحیح قرار گرفته است و در زمینه آموزش علوم، به ندرت دچار آسیب می‌شوند؛ به همین علت، شاهد رشد و پویایی علمی آنان در زمینه‌های گوناگون هستیم؛ اما در جوامع در حال توسعه به دلایل گوناگون از جمله: نظام سیاسی، اوضاع اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی حاکم و وجود مشکلات متعدد، امر آموزش آسیب‌پذیر است و در روند منطقی و صحیح خود قرار ندارد و دروس آموزشی نمی‌توانند نقش واقعی خویش را در نظام آموزشی ایفا کنند و در خدمت جامعه قرار گیرند. در عصر حاضر یکی از راه‌های مؤثر در کاهش تأثیر تهدیدات متنوع دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران ارائه آموزش‌های پدافند غیرعامل به عنوان راهبردی مهم و حیاتی به علت برخورداری از ایجاد ضریب بازدارندگی بالا است، بدان جهت که دفاع غیرعامل باعث بالا رفتن هزینه نظامی کشور مهاجم شده و با جلوگیری از وارد آمدن خسارت به کشور مدافع، سود و درآمد حاصل از تهاجم نظامی را به میزان ناچیزی تقلیل خواهد داد و همچنین با کاهش خسارات وارد آمده در زمان وقوع بلایای طبیعی نوعی سرمایه‌گذاری برای کشور استفاده‌کننده محسوب می‌شود (موحدی نیا، ۱۳۸۶: ۳۸).

در تهدیدات امروزی که دشمنان با پیچیده‌ترین سلاح الکترونیکی و رسانه‌ای حضور می‌یابند، علاوه بر توان دفاعی نیروهای نظامی، مردم نیز نقشی مؤثر و کارا دارند؛ چرا که در جنگ‌های نسل چهارم، مردم اولین کسانی هستند که توسط دشمن به صورت غیرمستقیم مورد تهدید قرار می‌گیرند؛ بنابراین شیوه‌های این‌سازی افکار عمومی برای کاهش آسیب از زمینه‌های مورد توجه در پدافند غیرعامل خواهد بود که به طور طبیعی آموزش‌های پایه‌ای ارائه شده به وسیله آموزش و پرورش در این حوزه نقش به سزایی خواهد داشت و زمانی آموزش‌های پدافند غیرعامل می‌تواند از کارآمدی خوبی برخوردار باشد که با استفاده از قابلیت‌های فرهنگی به دل مردم، دانش‌آموزان و نسل جوان نفوذ کند و با تبدیل به نگاهی جاودانه و پایدار در نهایت باعث ایجاد یک عمق دفاعی برای کشور شود؛ بنابراین با توجه به اهمیت نقش مدارس در ارائه آموزش‌های پدافند غیرعامل، کیفیت برنامه‌های پدافند غیرعامل در طول این دوران، عامل تعیین‌کننده مهمی برای آمادگی در دوران بزرگسالی و چالش‌هایی است که دانش‌آموزان در زندگی آتی خود با آن مواجه خواهند شد. نهادینه‌سازی فرهنگ و آموزش پدافند غیرعامل، موضوعی اجتناب‌ناپذیر است. آموزش، مشارکت همه را به همراه خواهد داشت و با استفاده از آموزش‌های درست می‌توان شاخص‌های اصلی پدافند غیرعامل را تبیین کرد. با توجه به اینکه یکی از رسالت‌های اصلی

پدافند غیرعامل «مصون‌سازی جامعه» است، پدافند غیرعامل نقش بسیار پررنگی در بازدارندگی، کاهش آسیب‌های اجتماعی و مقابله با تهدیدات دشمن خواهد داشت و ارائه آموزش‌های پدافند غیرعامل آمادگی لازم را در مقابل تهدیدات حاصل می‌نماید چون در این شرایط مدارس، مراکز آموزشی و پرورشی و فرهنگیان به عنوان انتقال‌دهندگان فرهنگ به آینده‌سازان کشور، بهترین و شایع‌ترین مکان و افراد در نظام تعلیم و تربیت هستند که با توجه به شرایط و وضعیت دنیای امروز و تهدیدها و توطئه‌های مختلف استکبار جهانی، می‌توانند مخاطبین چندمیلیونی خود اعم از دانش‌آموزان و اولیاء آنان را با مفاهیم و اهمیت پدافند غیرعامل به عنوان یک اصل مهم، حیاتی و تعیین‌کننده آشنا سازند (نصیرزاده، ۱۳۹۵: ۱). بدون شک ارائه آموزش‌های کیفی مرتبط با حوزه پدافند غیرعامل به صورت نظام‌مند از طریق نهاد آموزش و پرورش به نقش مؤثری در ارتقاء فهم و دانش جامعه در حوزه پدافند غیرعامل منجر شده و در نهایت شکل‌گیری فرهنگی جامع و ارتقاء آگاهی و نگرش مردم را در پی خواهد داشت.

مطالعات علمی مبین آن است که آموزش افراد در زمینه پدافند غیرعامل و آمادگی در برابر بلایا موجب حفظ جان هزاران نفر شده و کاهش هزینه‌ها، حفظ دارایی‌ها و پیشگیری از عوارض ثانویه را به همراه خواهد داشت. بر این اساس آموزش افراد در معرض خطر، یکی از بخش‌های ضروری در برنامه آمادگی در برابر بلایا به شمار می‌رود. این آموزش‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که به تغییر در دانش، نگرش و مهارت افراد منجر شود، زیرا آموزش یک استراتژی است که با هدفی خاص و جهتی مشخص در طول زمان اجرا می‌شود (توکلی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱).

با نگاهی اجمالی به نحوه یاددهی-یادگیری در مدارس درمی‌یابیم که گفتن، شنیدن و حفظ کردن، ارکان بیشتر فعالیت‌های یاددهی-یادگیری را تشکیل می‌دهند. در رویکرد حافظه محوری، مطالب اغلب یک‌طرفه به دانش‌آموزان ارائه می‌شود، غافل از اینکه این شیوه، خود مانع یادگیری و خلاقیت است. با کمی تأمل در می‌یابیم که یادگیری به شیوه فوق مغایر با فطرت دانش‌آموزان در فرآیند یاددهی-یادگیری است چرا که دانش‌آموزان دوست دارند علاوه بر شنیدن، مشاهده، لمس، سؤال و جستجو کنند و تفکر، کاوشگری، آزمایش و پژوهش داشته باشند و به نوعی تفسیر و قضاوت کنند؛ به عبارت دیگر باید در فرایند تدریس فرصتی ایجاد شود تا دانش‌آموزان نحوه یادگیری را تمرین کنند و روش یادگیری را یاد بگیرند.

در این راستا باید گفت وقتی آموزش به عنوان یک راه حل انتخاب می‌شود باید مبتنی بر روش‌های علمی بوده و برای رفع نیازهای واقعی و مورد نظر کشور در حوزه پدافند غیرعامل انجام شود، به این منظور باید ضعف‌ها و آسیب‌هایی که بر درست انجام شدن این فرایند مهم وارد است را بررسی نماییم و پس از شناسایی برای رفع آن کوشش نماییم تا منجر به هدر رفتن سرمایه‌های مالی و انسانی در سازمان نشود؛ بنابراین از آنجائی که سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تحقق ارزش‌ها و آرمان‌های متعالی انقلاب

اسلامی را مستلزم تلاش همه‌جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی می‌داند، محققین در نظر دارند تا در این پژوهش به آسیب‌شناسی آموزش مبحث پدافند غیرعامل درسی آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه پردازند تا بتوانند با شناسایی موانع ارائه آموزش‌های کیفی حوزه پدافند غیرعامل در سطح مدارس زمینه استفاده صحیح و بهینه از نهاد آموزش و پرورش را در راستای ارائه آموزش‌های هدفمند در حوزه پدافند غیرعامل فراهم آورند. از این رو پژوهش به دنبال این است که به سوال‌های زیر پاسخ دهد.

۱- آسیب‌های محتوایی آموزش‌های مبحث پدافند غیرعامل درسی آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه کدام‌اند؟

۲- آسیب‌های آموزشی آموزش‌های مبحث پدافند غیرعامل درسی آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه کدام‌اند؟

۳- آسیب‌های نیروی انسانی آموزش‌های مبحث پدافند غیرعامل درسی آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه کدام‌اند؟

شایان ذکر است مطالعه پیشینه پژوهش بیانگر آن است که حشمتیان در سال ۱۳۹۱ در پژوهشی با عنوان «برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش در زمینه آموزش پدافند غیرعامل» عنوان نموده است که وزارت آموزش و پرورش باید در زمینه آموزش پدافند غیرعامل نیروی انسانی مورد نیاز را تأمین کرده و آن‌ها را در بدنه وزارتخانه جای دهد، با توجه به تفاوت سطح ادراک و رشد شناختی دانش‌آموزان مقاطع مختلف تحصیلی، از مواد آموزشی مناسب بهره برد و با توجه به اهمیت مقوله دفاع غیرعامل، دانش‌آموزان را با ضرورت‌های شیوه‌های آن آشنا سازد.

توکلی و همکاران در سال ۱۳۹۷ در پژوهشی با عنوان بررسی نقش آموزش در بهبود عملکرد پدافند غیرعامل به این نتیجه رسیده است که برای مواجهه صحیح با بلایا و پاسخگویی به آن با توجه به استانداردهای جهانی، ناگزیر از آموزش نیروی انسانی و نهادینه کردن آن در سیستم‌های علمی و اجرایی هستیم. مطالعات علمی مبین آن است که آموزش افراد در زمینه مدیریت بحران و آمادگی در برابر بلایا موجب حفظ جان هزاران نفر شده و کاهش هزینه‌ها، حفظ دارایی‌ها و پیشگیری از عوارض ثانویه را به همراه خواهد داشت. بر این اساس آموزش مدیران و افراد در معرض خطر، یکی از بخش‌های ضروری در برنامه آمادگی در برابر بلایا به شمار می‌رود بنابراین این آموزش‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که به تغییر در دانش، نگرش و مهارت افراد منجر شود.

ادبیات و مبانی نظری پژوهش:

- پدافند غیرعامل در اسناد تعلیم و تربیت کشور:

در سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت کشور که به مثابه سند تحول راهبردی نظام آموزش و پرورش

در افق چشم‌انداز بیست‌ساله جمهوری اسلامی ایران و مبتنی بر آرمان‌های بلند نظام اسلامی در افق ۱۴۰۴ است، پدافند غیرعامل با رویکرد کلی دفاع به‌عنوان یکی از مفاهیم اجتماعی حیات طیبه معرفی شده که در کنار سایر مفاهیم دیگر، در زمره خصوصیات جامعه مطلوب اسلامی یعنی جامعه صالح قرار گرفته است. در جای دیگری از سند مذکور، با اشاره به اصل سوم قانون اساسی که دولت را به تقویت کامل بنیه دفاع ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و نظام اسلامی کشور مکلف دانسته، مسئله دفاع از جمله اولویت‌های اساسی همه بخش‌ها و نهادهای اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مطرح شده است (سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۳).

در نقشه جامع علمی کشور که در آن چشم‌انداز و راهبردهای علم و فن‌آوری ترسیم شده، موضوع پدافند غیرعامل جزء اولویت‌های مطرح‌شده از مجموعه اولویت‌های حوزه علم و فن‌آوری است (نقشه جامع علمی کشور، ۱۳۹۴). هم‌چنین موضوع پدافند غیرعامل به‌عنوان یکی از قلمروهای حوزه تربیت، یادگیری آداب و مهارت‌های زندگی و بنیان خانواده در برنامه درسی ملی مطرح شده است. این حوزه برای دستیابی به مراتبی از حیات طیبه، آموزش‌های مرتبط با آداب و مهارت‌های زندگی و خانواده به‌عنوان فرصتی برای به‌کارگیری آموخته‌ها در موقعیت‌های واقعی زندگی و متناسب با تفاوت‌های فردی و شرایط و مقتضیات محلی، وظیفه آماده کردن فرد برای ورود آگاهانه و مسئولانه به زندگی خانوادگی و اجتماعی را بر عهده دارد (برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۴).

- ضرورت آموزش پدافند غیرعامل در وزارت آموزش و پرورش:

آموزش راهبردی است که با هدف و جهتی خاص در طول زمان اجرا می‌شود در کشور ایران که هر از چندگاهی با انواع حوادث، بلایای طبیعی و غیرطبیعی روبرو می‌شود، نه تنها مطلوب بوده بلکه فعالیتی است که هر سازمان به‌ویژه آموزش و پرورش باید برای آن منابعی در نظر گیرد تا همواره افرادی آشنا به مباحث مدیریت بحران و کارآمد تربیت گردند.

مطالعات علمی مبین آن است که آموزش افراد در زمینه مدیریت بحران و آمادگی در برابر بلایا موجب حفظ جان هزاران نفر شده و کاهش هزینه‌ها، حفظ دارایی‌ها و پیشگیری از عوارض ثانویه را به همراه خواهد داشت (حسینی، ۱۳۸۶: ۶۵). بر این اساس آموزش افراد در معرض خطر، یکی از بخش‌های ضروری در برنامه آمادگی در برابر بلایا به شمار می‌رود. این آموزش‌ها باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که به تغییر در دانش، نگرش و مهارت افراد منجر شوند (جهانگیری، ۱۳۸۸: ۸۶)؛ بنابراین کیفیت فعالیت‌های نظام‌های آموزشی به‌منظور پاسخ‌گویی به مسائل مربوط به پدافند غیرعامل از سیاست‌های اصلی برنامه‌ریزان آموزشی (علی‌پور درویشی، ۱۳۹۱؛ عباس‌پور و شرفی، ۱۳۹۰) بوده، هم‌چنین یکی از

رسالت‌های اصلی مراکز آموزشی نیز تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد در زمینه پدافند غیرعامل است.

به همین دلیل توانایی انتقال دانش در این زمینه یکی از پیش‌نیازهای مهم، جهت کسب و افزایش معلومات علمی در افراد هنگام روبرو شدن با بحران است (Antonacopoulou & Sheaffer, 2014:152)؛ اما با این حال گروه‌های مختلف جامعه می‌توانند نقش بسیار مهمی در پدافند غیرعامل داشته باشند و قطعاً کشورهایی تحت آسیب کمتری قرار خواهند گرفت که افراد مختلف مشارکت داشته باشند. مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی در توانمندسازی افراد در مدیریت بحران به‌عنوان یک سلاح مؤثر عمل می‌نماید (Arnett, 2014:254).

اجرای اصول پدافند غیرعامل، کاهش و جلوگیری از تلفات و خسارات ناشی از مخاطرات و تسهیل مدیریت بحران را به دنبال خواهد داشت. فرهنگ‌سازی و آموزش عمومی در زمینه به‌کارگیری اصول و ضوابط پدافند غیرعامل در بخش دولتی و غیردولتی و پیش‌بینی مواد درسی در سطوح مختلف آموزشی و توسعه تحقیقات در زمینه پدافند غیرعامل برای کاهش تلفات و خسارات بسیار مؤثر است. همچنین حمایت لازم از توسعه فن‌آوری‌های آموزشی و صنایع مرتبط مورد نیاز در زمینه پدافند غیرعامل در افزایش آگاهی عمومی بسیار کاراست. با نگاه پیشگیرانه پدافند غیرعامل و تأکید بر اصل «علاج واقعه قبل از وقوع» آموزش اصول و مبانی پدافند غیرعامل مورد توجه ویژه قرار می‌گیرد. باید توجه داشت هر آموزش کارآمد و اثربخش، مستلزم برنامه‌ریزی درسی صحیح و منطقی است.

- پدافند غیرعامل در وزارت آموزش و پرورش:

وزارت آموزش و پرورش همانند وزارت ارشاد، سازمان صداوسیما و... یک دستگاه فرهنگی است که مسئولیت توسعه و ترویج فرهنگ پدافند غیرعامل در جامعه دانش‌آموزی، فرهنگیان و خانواده‌ها را بر عهده دارد به همین منظور در راستای تحقق فرامین مقام معظم رهبری و با عنایت به بند ۱۱ ماده قانون توسعه چهارم کشور در خصوص بسط و توسعه پدافند غیرعامل کشور، همانند دستگاه‌های اجرایی دیگر، مکلف به تشکیل کمیته پدافند غیرعامل گردیده است.

- مقایسه تطبیقی مؤلفه‌های برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مختلف:

توسعه آموزش پدافند غیرعامل در جهان روند رو به رشدی یافته و هر کشوری با توجه به نیاز آموزشی و زمینه اجتماعی خود، چارچوب خاصی را اجرا کرده است. در این بررسی، مقایسه تطبیقی برنامه‌های درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای ایران، آمریکا، انگلستان، روسیه و استرالیا صورت گرفته است (ناصری‌جهرمی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۷)

یکی از معروف‌ترین برداشت‌ها از عناصر برنامه درسی، طبقه‌بندی نه‌گانه (Klein, 1991:79). شامل

عناصر زیر است:

۱) هدف: مقاصد برنامه درسی به شکل غایت‌ها و اهداف بیان می‌شوند. غایات، عبارات کلی مقاصد و اهداف، عبارات خاص‌تری است از آنچه فراگیران به‌عنوان نتیجه مطالعه یک درس باید قادر به انجام آن باشند (Dougall, 2014: 41).

۲) محتوا: محتوا به مجموعه دانش سازمان‌دهی شده، اصطلاحات، عبارات، واقعیات، اطلاعات، روش‌ها و مفاهیمی که باید آموخته شود، اطلاق می‌شود. در واقع، منظور از محتوای برنامه درسی، متون کتاب‌های درسی و سایر منابع و مواد آموزشی است که انتظار می‌رود فراگیر با مطالعه آن خط یادگیری خود را پر کند و بدین وسیله به اهداف آموزش از پیش تعیین‌شده نائل آید (صفری و مرزوقی، ۱۳۹۰: ۱۴۱).

۳) مواد آموزشی: مواد آموزشی به معنای مجموعه‌ای از مواد یا موقعیت‌هاست که به فراگیرنده توان یادگیری تولید را می‌دهد (Clements & Sarama, 2014: 87).

۴) فعالیت‌های یادگیری فراگیرندگان: این فعالیت‌ها به درگیری فراگیرندگان در امر یادگیری اشاره دارد که منجر به کسب تجربیات یادگیری خواهد شد؛ هرچه سطح درگیری بیشتر باشد به همان نسبت تجربیات یادگیری عمیق‌تر خواهد بود (ظهوروند و همکاران، ۱۳۸۹: ۸۸).

۵) روش‌های آموزشی: روش‌های آموزشی تدابیری است که با هدف تسهیل انتقال دانش و اطلاعات و فرآیندهای انجام شده به شیوه‌های کسب محتوا اشاره دارد و باید یادگیری فعال فراگیر را تسهیل کند. در واقع، روش‌های آموزشی فراهم آوردن شرایطی است که در آن یادگیری اتفاق بیفتد (ابراهیم کافوری، ملکی و خسروی، ۱۳۹۴: ۱۳۶).

۶) شیوه ارزشیابی: فرآیندی در پژوهش برای بهبود ماهیت برنامه درسی، رویه‌های اجرایی و روش‌های آموزشی است که بر یادگیری و رفتار فراگیران اثر می‌گذارد (Sanchez & Ross, 2012: 120).

۷) گروه‌بندی یادگیرندگان: اشاره به گروه‌های داخل کلاس دارد که برچسب محتوا، راهبردهای یاددهی و یادگیری خواهند داشت. کار گروهی سبب می‌شود تا یادگیرنده مسئولیت‌پذیری بیشتری در یادگیری عهده‌دار شود و به‌ویژه برای دانش‌آموزانی که پیشرفت تحصیلی ضعیفی دارند، سبب خواهد شد که در موفقیت گروهی سهیم شوند و احساس خوداثربخشی و مؤثر بودن را تجربه کنند (Brophy, 1998: 167).

۸) زمان آموزش: چارچوب زمانی است که در آن، محتوا به همراه شیوه‌ها و مواد آموزشی مربوط ارائه می‌شود (Collins, 2008: 187).

۹) مکان آموزش: در واقع، همان محیطی است که کلیه فرایندهای یاددهی - یادگیری درون آن انجام می‌پذیرد و این فرایندها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. فضای آموزشی باید موجب تحریک یادگیرندگان و

ایجاد انگیزه در آنان شود و از فعالیت‌های یادگیری، حمایت و آن را تسهیل کند تا اینکه مربی بتواند طرح درس را به خوبی اجرا کند (Woolfolk, 2001: 236).

بدیهی است که پایه‌گذاری نظام‌های آموزشی اثربخش و کارآمد نیاز به اندیشه‌های جدید و روش‌های نوین دارد. پاسخ به سؤال‌هایی نظیر چه اهداف و محتوایی باید در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل گنجانده شود؟ تلفیق نظر و عمل چگونه باشد و چه مواد آموزشی مورد نیاز است؟ فراگیرندگان چه کسانی باشند و چه جایگاه و نقشی در برنامه درسی مذکور خواهند داشت؟ برنامه‌ریزان امور آموزشی را بر آن می‌دارد تا به‌منظور همگام شدن با تحولات و پیشرفت‌های جدید به‌ویژه در عرصه دفاعی به جست‌وجو بپردازند.

- نتایج بررسی انجام‌شده: مقایسه مؤلفه‌های برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه

اهداف:

#### جدول ۲- مقایسه اهداف برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه

| هدف کشور    | ۱ | ۲ | ۳ | ۴ | ۵ | ۶ | ۷ | ۸ | ۹ | ۱۰ | ۱۱ | ۱۲ |
|-------------|---|---|---|---|---|---|---|---|---|----|----|----|
| ایران       | * | * | * | * | * | - | * | - | - | -  | *  | *  |
| آمریکا      | - | - | * | - | * | * | * | * | - | -  | *  | *  |
| انگلستان    | - | - | * | * | * | - | * | * | * | *  | *  | *  |
| روسیه       | * | - | * | - | * | * | * | * | * | -  | -  | *  |
| استرالیا    | - | - | * | * | - | * | * | * | - | *  | *  | *  |
| جمع فراوانی | ۲ | ۱ | ۵ | ۳ | ۴ | ۳ | ۵ | ۴ | ۲ | ۲  | ۴  | ۵  |

خانه‌هایی که با این علامت (\*) مشخص شده‌اند، جزء عنصر اهداف برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل آن کشورها هستند.

در بررسی‌ها مشخص شد که پیشگیری از بحران، کاهش مرگ‌ومیر و آگاهی‌رسانی بیشترین فراوانی را در میان اهداف برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل کشورهای مورد مطالعه داشته‌اند و در واقع اهداف مورد نظر؛ حفاظت از مردم، دارایی‌ها و همچنین کاهش هزینه‌های امداد و نجات و بازسازی است. نکته‌ای که باید به آن توجه داشت اینکه پیشگیری و کاهش اثرات یک سانحه، فعالیت مستمر و دائمی است صرف‌نظر از اینکه سانحه‌ای به وقوع بپیوندد یا نپیوندد. نکته دیگر این است که پیشگیری و کاهش اثرات سوانح باید با هر یک از مراحل دیگر مدیریت بحران ترکیب و یکپارچه شود. کشورهای مورد مطالعه در تلاش‌اند که با تعریف طرح‌های مربوط به شرایط بحران برای افرادی که تحت تأثیر اثرات

سوانح و حوادث مرگبار صنعتی یا بعضاً جنگ قرار دارند، آمار مرگ‌ومیر و تلفات انسانی را به حداقل ممکن برسانند همچنین از طریق مطالعات علمی و صحیح با هدف تحلیل و شناسایی خطرات بالقوه با هماهنگی تمامی بخش‌ها و نهادهای دولتی، برنامه‌های آگاه‌سازی عمومی را در جوامع خود اجرا کنند. محتوا: در بررسی محتوای برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل کشورهای مورد مطالعه مشخص شد که آشنایی با حوادث و کمک‌های اولیه، مهارت حفاظت از زیرساخت‌های کلیدی و دانش پیش‌بینی شرایط بحران از بیشترین فراوانی برخوردار است. کشورهای مورد مطالعه به‌منظور تضمین کارکرد آموزش‌های پدافند غیرعامل بر اساس راهبردهای تدوینی و سیستم‌های اجرایی، بهره‌وری آموزشی، مدیریت منابع از طریق واسپاری خدمات آموزشی، جلوگیری از ارائه آموزش‌های غیراستاندارد، طبقه‌بندی و رتبه‌بندی مجریان آموزشی، شناسایی و شبکه‌سازی مجریان آموزشی اعم از حقیقی و حقوقی و توسعه همه‌جانبه آموزش‌های پدافند غیرعامل را در کشورهای خود به‌منظور ارتقای دانش، کسب مهارت و تغییر رفتار فراگیران را در دستور کار خود قرار داده‌اند. تمامی کشورهای مورد مطالعه در تلاش‌اند که از طریق افزایش برنامه‌های عملی، برقراری ارتباط و توازن میان آموزش‌های نظری و عملی و برقراری ارتباط میان مراکز آموزشی و نهادهای دولتی از افزایش کیفیت برنامه‌های آموزشی اطمینان یابند.

مواد آموزشی: بررسی‌ها نشان می‌دهد که کتاب، فیلم مستند، لوح فشرده و ماکت بیشترین مواد آموزشی مورد استفاده در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل کشورهای مورد مطالعه هستند. استفاده از مواد آموزشی جدید تأثیر قابل‌توجهی در امر یادگیری دارد که شامل تغییر نقش متربی و مربی، مشارکت بیشتر فراگیرندگان، افزایش استفاده از منابع خارج از متون درسی و رشد و بهبود مهارت‌های ارائه مطالب می‌شود (افضل‌نیا، ۱۳۸۷: ۸۵). فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در ایجاد انگیزه، عمق و وسعت بخشی به یادگیری، پایداری آن، رفع خستگی و کسالت فراگیرندگان و ایجاد مهارت ذهنی در پاسخگویی به پرسش‌ها نقش مؤثری دارد (امیر تیموری، ۱۳۸۷: ۱۲۷).

فعالیت‌های یادگیری: نتایج حاکی از آن است که فعالیت‌های یادگیری فراگیرندگان به صورت فعال و نیمه فعال در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل کشورهای مورد مطالعه صورت می‌گیرد. یادگیری در روش‌های فعال تدریس بر پایه اکتشاف و استقرار است و بنابراین، در روش مذکور چگونه یادگرفتن مهم‌تر از چه چیز یادگرفتن است. در این روش، سطوح بالای فکری فراگیرندگان تحریک می‌شود به شکلی که تمام فراگیران به صورت فعال در فرایند آموزش دخالت داشته باشند.

روش آموزش: همچنین مشخص شد که روش‌های آموزش استاد-شاگردی و تدریس کلاسی بیشترین کاربرد را در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه دارد. آموزش‌های استاد - شاگردی یک تجربه آموزشی است که به‌موجب آن، فراگیرنده به صورت موقت یا در یک دوره زمانی

معین در یک موقعیت کاری به سر می‌برد و بیشتر بر حرفه‌آموزی ضمن خدمت متکی است. این نوع آموزش محملی برای کسب تجربه عملی و واقعی به وجود می‌آورد که برای کسب آمادگی در انجام موفقیت‌آمیز یک حرفه لازم است. آموزش‌های پدافند غیرعامل باید تا حدودی طولانی و با نظارت، هدایت، آماده‌سازی و برنامه‌ریزی همراه باشد تا به دستاوردهای مورد انتظار منجر شود.

گروه‌بندی یادگیرندگان: در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه گروه‌بندی یادگیرندگان با اولویت توانمندی جسمانی آنان انجام می‌شود. قطعاً تشکیل گروهی از افرادی که دارای توانمندی‌های جسمانی مناسب و در سطح یکسانی هستند به انجام موفقیت‌آمیز فعالیت‌های آموزشی محوله منجر خواهد شد. افرادی که از سطح توانمندی کمتری برخوردارند، لازم است خود را به سطح جسمانی مطلوب ارتقا دهند. انجام فعالیت‌های ورزشی مناسب نیز امری ضروری است.

شیوه ارزشیابی: شیوه ارزشیابی عملی بیشترین کاربرد را در شیوه‌های ارزشیابی برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه دارد. اطلاعات و دانش نظری فراگیرنده و اینکه چگونه دانش نظری را بیان کند، به وسیله آزمون‌هایی کتبی، تکالیف و پروژه‌ها ارزیابی می‌شود درحالی که عملکرد و شایستگی انجام فعل باید توسط آزمون‌های شبیه محیط واقعی ارزیابی شود که نه تنها حیطه شناختی، بلکه حیطه‌های عاطفی و روانی- حرکتی را نیز ارزیابی کند (سیف، ۱۳۷۸: ۲۳۱). با توجه به اینکه آموزش پدافند غیرعامل فرآیندی است که شامل اعمال منظم، مداوم و طرح‌ریزی‌شده است و نتیجه آن، زمانی حاصل می‌شود که در آگاهی، نگرش و مهارت‌های یادگیرنده تغییر محسوس به وجود آید؛ بنابراین ارزشیابی عملی در درجه اول اهمیت قرار خواهد داشت.

زمان آموزش: نتایج حاکی از آن است که زمان آموزش، به صورت از قبل تعیین‌شده در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه استفاده می‌شود. استفاده بهینه از زمان و مهارت و توانمندی مربیان در سازمان‌دهی زمان آموزش، عاملی مؤثر در فرآیند یاددهی- یادگیری است (Collins, 2008: 256). تحقیقات انجام‌شده در مورد ارتباط بین زمان اختصاص‌یافته به یادگیری و پیشرفت تحصیلی فراگیرندگان مؤید آن است که تغییر عامل زمان بر همه انواع فعالیت یاددهی- یادگیری تأثیر یکسانی ندارد و به همین دلیل، محققان بر کیفیت فعالیت یاددهی- یادگیری تأکید داشته‌اند و معتقدند که این ارتباط باید از سوی برنامه‌ریزان و مربیان به‌خوبی شناسایی شود؛ موضوعی که با توجه به اهمیت فراگیری مباحث و تأکید بر مهارت‌آموزی در حوزه پدافند غیرعامل از اهمیت به سزایی برخوردار است. مکان آموزش: در برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه از درون و بیرون کلاس درس برای ارائه آموزش‌های لازم به یک اندازه استفاده می‌شود. فضای آموزشی هم به صورت نیروی بازدارنده و هم به صورت عاملی تسهیل‌کننده در مرحله یادگیری عمل می‌کند. فضای آموزشی

فقط دیوار و اشیای بی‌روح نیست، بلکه عرصه‌ای است که هر بخش آن برای فراگیرنده پیامی دارد و آداب و عاداتی را بر آن‌ها مترتب می‌سازد (Woolfolk, 2001: 136). با توجه به ماهیت آموزش‌های پدافند غیرعامل و تأکید بر مهارت‌آموزی فراگیرندگان، لزوم استفاده از فضاهای متنوع آموزشی امری اجتناب‌ناپذیر است.

به طور کلی، می‌توان گفت که برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در هر کشور متأثر از اهداف و سیاست‌های نظام دفاعی و آموزشی آن کشور خواهد بود. هرچند تفاوت‌هایی میان برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه وجود دارد، اما نه تنها تفاوت‌ها چندان زیاد نیست شباهت‌های بسیاری نیز میان برنامه درسی آموزش پدافند غیرعامل در کشورهای مورد مطالعه وجود دارد.

#### - روش‌شناسی پژوهش:

نوع تحقیق از نظر هدف کاربردی و از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، این پژوهش از نوع پژوهش‌های با رویکرد کیفی است. در پژوهش‌های کیفی، پژوهش‌گر از طریق روش‌ها و رویه‌های تفسیر، از نظر مشارکت‌کنندگان و در بستر نهادی و اجتماعی خاص آن‌ها به درک پدیده‌ها نائل می‌شود. تحقیق کیفی به جای اندازه‌گیری و ارزیابی پدیده‌ها با معنای آن‌ها سروکار دارد. در پژوهش کیفی داده‌ها نه به صورت عدد و رقم، بلکه به شکل واژگان و جملات هستند که هدف آن شناخت و درک تجارب افراد از رویدادها و وقایع در بستری خاص است (اشتراس و کوربین، ۱۹۹۰: ۹۷).

هدف پژوهش حاضر شناسایی آسیب‌های آموزش‌های پدافند غیرعامل در مدارس دوره اول متوسطه است؛ که در راستای نیل به این هدف، پژوهشگر نیازمند بررسی و مطالعه عمیق مفاهیم، روش‌ها و کارکردهای مرتبط با استفاده از رویکرد کیفی (روش تحلیل محتوا) است.

بنابراین با توجه به هدف و ماهیت این پژوهش، طرح تحقیق شامل مطالعه کیفی با استفاده از روش تحقیق تحلیل محتوا خواهد بود. در این راستا مطالعات کیفی ما را یاری می‌رساند که به مسئله پی برده و برای آزمون آسیب‌های احصاء شده از روش معیار مقبولیت استفاده کنیم.

نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی بسیار متفاوت از پژوهش‌های کمی است؛ زیرا هدف آن به‌جای تعمیم یافته‌ها، کسب درک عمیق از پدیده مورد بررسی است (Kearny, 1986:145). از آن جا که پژوهش کیفی راه رسیدن به محتوای ذهنی افراد است و نمی‌توان آن را از طریق روش‌های سخت و دقیق کمی انجام داد، ابزارها و روش‌های آن نیز بسیار متفاوت است. در پژوهش کمی تأکید بسیار زیادی بر انتخاب تصادفی و شانس برابر برای همه اعضای جامعه مورد پژوهش وجود دارد اما در پژوهش کیفی نمونه پژوهش انتخاب یا دعوت می‌شوند (Dicicco-Bloom, & Crabtree, 2006: 127). نمونه‌ها باید به گونه‌ای انتخاب شوند که بیشترین میزان اطلاعات را بر اساس هدف و سؤال پژوهش فراهم

آورند. به چنین شیوه‌ای، نمونه‌گیری هدفمند<sup>۱</sup> گفته می‌شود. نمونه‌گیری هدفمند به معنای انتخاب هدف‌دار واحدهای پژوهش برای کسب دانش یا اطلاعات است و شامل انتخاب واحدها یا نمونه‌های موردپژوهش بر اساس هدف پژوهش است (Holloway, & Wheeler, 2010: 136)؛ بنابراین در این پژوهش از روش نمونه‌گیری هدفمند به شیوه گلوله برفی تا حد تحصیل اشباع نظری استفاده خواهد شد. بدین ترتیب که ابتدا با توجه به شناخت محقق و در نظر گرفتن اهداف پژوهش، از خبرگان منتخبی که شایستگی پاسخ به سؤال‌های مطرح‌شده را داشتند، مصاحبه به عمل آمد و سپس آن‌ها خبرگان دیگری را معرفی کردند تا نمونه‌گیری ادامه یابد.

تمام مصاحبه‌ها در این پژوهش به جزء یک مصاحبه به صورت حضوری انجام شد. قبل از انجام مصاحبه‌ها، به‌منظور افزایش اشرافیت مصاحبه‌شوندگان در ارتباط با موضوع پژوهش طی تماس تلفنی توضیحات مورد نیاز در ارتباط با مسئله پژوهش ارائه و در صورت درخواست مصاحبه‌شوندگان، طرح مسئله پژوهش نیز ارسال تا مصاحبه‌شوندگان، با شناخت و آمادگی بیشتر در مصاحبه شرکت نمایند. زمان مصاحبه نیز بر اساس شرایط هریک از مصاحبه‌شوندگان متغیر بود. افراد مصاحبه‌شونده از بین متخصصین حوزه آموزش‌های پدافند غیرعامل مدارس دور اول انتخاب شدند که در این بین افراد انتخاب شده از معلمین مباحث پدافند غیرعامل و سرگروه‌های پدافند غیرعامل آموزش و پرورش مرتبط با حوزه پژوهش بودند. گفتنی است تعداد ۱۳ نفر مورد مصاحبه قرار گرفتند. در پژوهش پیش رو از مصاحبه ده به بعد احساس شد پاسخ افراد مصاحبه‌شونده تکراری است و با این حال مصاحبه‌ها تا مصاحبه سیزده به منظور حصول اطمینان ادامه یافت. پس از انجام مصاحبه‌ها؛ مصاحبه‌ها پیاده‌سازی، کدگذاری و تحلیل گردید. بر این اساس تمامی مصاحبه‌ها ضبط‌شده و پیاده‌سازی شد و مورد تحلیل محتوایی قرار گرفت. سعی شد عبارات و کلماتی که بیشتر مؤید آسیب‌شناسی آموزش‌های پدافند غیرعامل بودند، مشخص‌شده و دسته‌بندی شوند. به این شیوه که مفاهیم مشابه در دسته‌های واحد قرار گرفته و یک مقوله واحد برای هر دسته تعریف گردد.

در تحلیل مصاحبه‌ها از رویکرد استقرایی استفاده شد، بدین ترتیب که بدون داشتن هیچ چارچوب مفهومی مصاحبه‌ها به صورت باز و آزاد مورد تحلیل قرار گرفت. داده‌های کیفی فراهم‌شده در دو مرحله شامل کدگذاری باز و محوری تحلیل شد. لازم به ذکر است که کد انتخابی همان عبارت «آسیب‌شناسی آموزش‌های پدافند غیرعامل در مدارس دوره اول متوسطه» بود. تحلیل مصاحبه‌ها پس از انجام هر مصاحبه صورت گرفت. به این ترتیب که با کسب اجازه از هر مصاحبه‌شونده، صدای مکالمه ضبط و مکالمات ضبط شده پس از هر مصاحبه بر روی کاغذ پیاده می‌گردید. سپس فایل پیاده شده به‌طور جداگانه مجدداً با تأکید بر نکات مهم و مورد نظر در آسیب‌شناسی مباحث پدافند غیرعامل

1. Purposive sampling

مورد بررسی قرار گرفت. در این مرحله در حقیقت مجموعه‌ای از کدهای باز شناسایی شد که از منظر خبرگان، عنوان شده بود. در این مرحله به طور طبیعی بین برخی از کدها هم‌پوشانی وجود داشت. با تحلیل چندباره و رفت‌وبرگشت‌های پی‌درپی، غربالگری کدها انجام شد به نحوی که در پایان مجموعه‌ای از کدهای باز شناسایی گردید که هر یک بر موضوعی خاص تأکید داشتند. شایان ذکر است که مصاحبه‌شوندگان، در خلال مصاحبه، هم به صورت مصداقی و عینی به آسیب‌های مرتبط با موضوع پژوهش اشاره می‌کردند و هم به مسائل و تجربیاتی اشاره می‌کردند که به‌طور غیرمستقیم به آسیب خاصی اشاره داشت. پس از شناسایی کدهای باز، مرحله خوشه‌بندی و طبقه‌بندی کدهای باز انجام شد؛ به‌این‌ترتیب که با بررسی چندباره کدهای باز و کنارهم‌گذاری کدهای مشابه که مطلب یا موضوع خاصی را مورد اشاره قرار می‌دادند، طبقات اولیه از کدهای محوری شناسایی شد در این مرحله نیز با حساسیت بسیار طبقات شناسایی شده مورد ارزیابی قرار گرفت به نحوی که تمامی کدهای باز مرتبط به هر کد انتخابی، ارتباط مفهومی مستقیمی با عنوان کد محوری داشتند. در ادامه یک نمونه از کدگذاری انجام شده آورده شده است.

#### جدول ۱. یک نمونه از کدگذاری بر اساس بخشی از یک مصاحبه

|                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| نقل قول یک متخصص و صاحب نظر:                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| دل نوشته‌ای را نوشتیم درمورد پناهگاه در این درس و از پدافند غیرعامل صحبت کردیم و یک فعالیتی دادیم که بچه‌ها برای ایمن‌سازی محل زندگی‌شان و مصون‌سازی چه اقداماتی انجام می‌دهند که به‌هرحال در شرایط آن سال‌ها تهیه‌شده و باید به‌روز شود و نگرش‌های جدید و رویکردهای جدید پدافند غیرعامل هم در آن بیاید. فعلاً ما به جهت این که آموزش‌های پدافند غیرعامل در مدارس فقط در درس آمادگی دفاعی است پایه نهم در درس هفتم آن دیده شده. وضعیت در حال حاضر مطلوب نیست به خاطر اینکه ما دبیر تخصصی پدافند غیرعامل نداریم. این درس را به یکی از دبیرهایی که کمبود ساعت دارند ابلاغ زده می‌شود. |

#### نتیجه

در عصر حاضر یکی از راههای مؤثر در کاهش تأثیر تهدیدات متنوع دشمن علیه جمهوری اسلامی ایران ارائه آموزش‌های پدافند غیرعامل به عنوان راهبردی مهم و حیاتی به علت برخورداری از ایجاد ضریب بازدارندگی بالا است، بدان جهت که دفاع غیرعامل باعث بالا رفتن هزینه نظامی کشور مهاجم شده و با جلوگیری از وارد آمدن خسارت به کشور مدافع، سود و درآمد حاصل از تهاجم نظامی را به میزان ناچیزی تقلیل خواهد داد و هم‌چنین با کاهش خسارات وارد آمده در زمان وقوع بلایای طبیعی نوعی سرمایه‌گذاری برای کشور استفاده‌کننده محسوب می‌شود.

آسیب محتوایی (کد ۱)

آسیب نیروی انسانی (کد ۲)

به روز نبودن محتوی پدافند غیرعامل (کد ۱)

نداشتن دبیر متخصص (کد ۲)

در تهدیدات امروزی که دشمنان با پیچیده‌ترین سلاح‌های الکترونیکی و رسانه‌ای حضور می‌یابند، علاوه بر توان دفاعی نیروهای نظامی، مردم نیز نقشی مؤثر و کارا دارند؛ چراکه در جنگ‌های نسل چهارم، مردم اولین کسانی هستند که توسط دشمن به صورت غیرمستقیم مورد تهدید قرار می‌گیرند؛ بنابراین شیوه‌های ایمن‌سازی افکار عمومی برای کاهش آسیب، از زمینه‌های مورد توجه در پدافند غیرعامل خواهد بود که به طور طبیعی آموزش‌های پایه‌ای ارائه شده به وسیله آموزش و پرورش در این حوزه نقش به سزایی خواهد داشت و زمانی آموزش‌های پدافند غیرعامل می‌تواند از کارآمدی خوبی برخوردار باشد که با استفاده از قابلیت‌های فرهنگی به دل مردم، دانش‌آموزان و نسل جوان نفوذ کند و با تبدیل به نگاهی جاودانه و پایدار در نهایت باعث ایجاد یک عمق دفاعی برای کشور شود.

محور و مبنا در پدافند غیرعامل، برتری و اولویت پیشگیری بر درمان است و همه شهروندان باید در حد لازم، اطلاعات خود را در این زمینه بالا ببرند. مدارس و مراکز آموزشی و پرورشی و فرهنگیان به‌عنوان انتقال‌دهندگان فرهنگ به آینده‌سازان کشور، بهترین و شایع‌ترین مکان و افراد در نظام تعلیم و تربیت هستند که با توجه به شرایط و وضعیت دنیای امروز و تهدیدها و توطئه‌های مختلف استکبار جهانی، می‌توانند مخاطبین چندمیلیونی خود اعم از دانش‌آموزان و اولیاء آنان را با مفاهیم و اهمیت پدافند غیرعامل به‌عنوان یک اصل مهم، حیاتی و تعیین‌کننده آشنا سازند.

بدون شک ارائه آموزش‌های کیفی مرتبط با حوزه پدافند غیرعامل به صورت نظام‌مند از طریق نهاد آموزش و پرورش به نقش مؤثری در ارتقاء فهم و دانش جامعه در حوزه پدافند غیرعامل منجر شده و در نهایت شکل‌گیری فرهنگی جامع و ارتقاء آگاهی و نگرش مردم را در پی خواهد داشت.

مطالعات علمی مبین آن است که آموزش افراد در زمینه پدافند غیرعامل و آمادگی در برابر بلایا موجب حفظ جان هزاران نفر شده و کاهش هزینه‌ها، حفظ دارایی‌ها و پیشگیری از عوارض ثانویه را به همراه خواهد داشت. بر این اساس آموزش، یکی از بخش‌های ضروری در برنامه آمادگی در برابر بلایا به شمار می‌رود. این آموزش‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که به تغییر در دانش، نگرش و مهارت افراد منجر شود، زیرا آموزش یک استراتژی است که با هدفی خاص و جهتی مشخص در طول زمان اجرا می‌شود. در این راستا باید گفت وقتی آموزش به عنوان یک راه حل انتخاب می‌شود باید مبتنی بر روش‌های علمی بوده و برای رفع نیازهای واقعی و موجود و مورد نظر کشور در حوزه پدافند غیرعامل انجام شود، به این منظور باید ضعف‌ها و آسیب‌هایی که بر درست انجام شدن این فرایند مهم وارد است

را بررسی نماییم و پس از شناسایی برای رفع آن کوشش نماییم تا منجر به هدر رفتن سرمایه‌های مالی و انسانی نشود.

از این رو محقق در این پژوهش با هدف آسیب‌شناسی آموزش‌های پدافند غیرعامل در مدارس دوره اول متوسطه بعد از مطالعه ادبیات پژوهش اقدام به مصاحبه با خبرگان و صاحب‌نظران حوزه پژوهش نمود؛ که نتایج و یافته‌های حاصل از بخش کیفی پژوهش که با استفاده از داده‌های حاصله از مصاحبه با معلمان و مطالعه اسناد، منابع، متون و تحقیقات پیشین به‌منظور شناسایی چارچوب آسیب‌شناسی آموزش پدافند غیرعامل دوره اول متوسطه آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران صورت گرفت. تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های انجام‌شده در ارتباط با آسیب‌های محتوایی، آموزش‌های مبحث پدافند غیرعامل در درس آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه بیان‌گر آن است که مهم‌ترین آسیب‌های بعد محتوایی به ترتیب اولویت بر مبنای تاکید و تکرار جامعه آماری عبارت‌اند از:

- ۱ - ضعف متون و محتوا از نظر کمی و کیفی
- ۲ - عدم بازنگری محتوای پدافند غیرعامل در کتاب پایه نهم
- ۳ - به‌روز نبودن محتوای پدافند غیرعامل
- ۴ - بیان مفاهیم اصلی و کلی پدافند غیرعامل
- ۵ - جذاب نبودن متون کتاب
- ۶ - استفاده نکردن از جدول و چارت برای تعمیق مفاهیم
- ۷ - مستقل نبودن بحث پدافند غیرعامل از درس آمادگی دفاعی
- ۸ - قابل‌فهم نبودن مفاهیم برای دانش‌آموزان
- ۹ - جذاب نبودن تصاویر کتاب
- ۱۰ - مناسب و واضح نبودن شکل‌های کتاب

از بین آسیب‌های محتوایی مبحث پدافند غیرعامل در درس آمادگی دفاعی، عدم وجود محتوای مناسب (۸۴/۶) بیشترین درصد را به اعتقاد مصاحبه‌شوندگان داشته است و برای آنکه رویکرد تعیین‌شده نسبت به آموزش پدافند غیرعامل حاصل گردد، می‌بایست در ابتدا «متون و محتوای آموزشی» مناسب برای رسیدن به نقطه مطلوب تعیین گردد و سپس با توجه به این محتوا، مشخص شود که چه کارکردهایی را می‌توان از این آموزش تصور نمود تا زمینه تحقق اهداف را فراهم نماییم. با در نظر گرفتن اصول حاکم بر انتخاب محتوای آموزشی، آموزش پدافند غیرعامل نظیر مهم بودن موضوعات درسی و جذاب بودن مطالب، توجه به نیازهای امروز و چشم‌انداز آینده جامعه در زمینه‌های دفاعی، قابلیت یادگیری مطالب و توجه به توانایی‌های ذهنی و علاقه فراگیرندگان، توجه به اعتبار علمی مطالب، به‌روز بودن، مفید

و سودمند بودن آن برای فراگیرندگان، هماهنگ بودن موضوعات با تحولات دنیای امروز در ارتباط با تهدیدها و مخاطرات طبیعی و انسانی، مشارکت فعال دانش‌آموزان در بسط و تبیین محتوا و توجه به تفاوت‌های جنسیتی، اقلیمی و محیطی دانش‌آموزان محتوای آموزشی باید تدوین گردید. اولویت‌بندی آسیب‌های آموزشی آموزش مبحث پدافند غیرعامل در درس آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه بر مبنای تاکید و تکرار اعضای جامعه آماری عبارت‌اند از:

- ۱ - کافی نبودن رسانه‌های آموزشی موجود
- ۲ - برگزار نشدن مانور و رزمایش پدافند غیرعامل
- ۳ - برگزار نشدن دوره آموزشی طراحی درس ملی
- ۴ - محدود بودن رسانه‌های آموزشی به فیلم و تصاویر کتاب
- ۵ - تدریس دروس دیگر به جای درس پدافند غیرعامل
- ۶ - کمبود امکانات آموزشی مناسب برای تدریس
- ۷ - علاقه‌مند نبودن دانش‌آموزان به بحث پدافند غیرعامل
- ۸ - افت کیفیت تدریس به علت تراکم بالای دانش‌آموز
- ۹ - انجام نشدن ارزشیابی به صورت عملی
- ۱۰ - اهمیت ندادن به درس پدافند غیرعامل
- ۱۱ - عدم برگزاری اردوهای علمی
- ۱۲ - عدم برگزاری بازدید علمی
- ۱۳ - نبود منابع مالی برای برگزاری اردوها
- ۱۴ - متناسب نبودن طراحی آموزشی با طرح درس ملی
- ۱۵ - طراحی آموزشی بر اساس کتاب راهنمای معلم
- ۱۶ - کم بودن ساعت تدریس
- ۱۷ - تدریس فقط به روش سخنرانی
- ۱۸ - نبود فضای فیزیکی مناسب
- ۱۹ - عدم اراده آموزش و پرورش به استفاده از کتاب جدید تهیه شده
- ۲۰ - تشکیل نشدن کمیته پدافند غیرعامل در بعضی مدارس
- ۲۱ - نداشتن تقویم اجرایی پدافند غیرعامل
- ۲۲ - نداشتن سرگروه آموزشی در بعضی مناطق
- ۲۳ - عدم اختصاص بودجه به فعالیت‌های عملی

۲۴ - کم‌توجهی به ارزشیابی مستمر (تکوینی)

۲۵ - طراحی آموزشی محدود به فعالیت کتاب

۲۶ - برگزار نشدن دوره‌های آموزشی برای خانواده‌های فراگیران

۲۷ - انجام ارزشیابی و ارزیابی به صورت سلیقه‌ای

۲۸ - عدم تناسب نمره عملی با نمره کتبی

۲۹ - تدریس به صورت کنفرانس توسط دانش‌آموز

از بین آسیب‌های آموزشی، آموزش مبحث پدافند غیرعامل در درس آمادگی دفاعی، کمبود امکانات آموزشی و رسانه مناسب جهت آموزش، عدم استفاده از فعالیت‌های گروهی دانش‌آموزان، عدم وجود طراحی آموزشی مناسب، عدم سازگاری فعالیت‌های یادگیری با علائق، نیازها و معلومات دانش‌آموزان، کافی نبودن زمان جلسات برای آموزش و یادگیری، عدم ارائه مناسب مفاهیم به دانش‌آموزان، عدم وجود تشکیلات سازمانی پدافند غیرعامل به ترتیب بیش‌ترین درصد را به اعتقاد مصاحبه‌شوندگان داشته است و از آنجایی که امروزه استفاده از «امکانات کمک آموزشی» به‌عنوان اصلی مهم در برنامه‌ریزی درسی مورد توجه قرار می‌گیرد؛ که برای اجرای مطلوب آموزش مفاهیم، معلم باید به ابزارهایی مثل فیلم، پوستر و پمفلت‌های مناسب دسترسی داشته باشد که متأسفانه در اغلب مدارس این‌ها وجود ندارد. استفاده از «منابع و مواد آموزشی» مشتمل بر کتاب، جزوه، فیلم، مستند، ماکت، محتوای الکترونیک، بروشور، بازدید و نمایش عکس و اسلاید برای انجام روش‌های متنوع آموزشی که مورد علاقه زیاد و فراوان فراگیرندگان هستند اساس لازم را برای یادگیری تدریجی و تکمیلی آماده می‌سازد و در نتیجه یادگیری را دائمی می‌کند. تجارب واقعی و حقیقی را در اختیار آنان قرار می‌دهد و در نتیجه موجب فعالیت آنان خواهد شد. همچنین در توسعه و رشد معنی در ذهن دانش‌آموزان مؤثر هستند و تجاربی را در اختیار آنان قرار می‌دهند که از راه‌های دیگر امکان ندارد.

محیط پیرامون بهترین آزمایشگاه برای تدریس است که با کمترین هزینه در اختیار معلمان قرار می‌گیرد، ولی در عمل این کار کم‌تر صورت می‌گیرد. در صورتی که استفاده از فضای بیرون از کلاس می‌تواند نقش مثبتی در ایجاد انگیزه و علاقه برای فراگیر داشته باشد.

استفاده از «فعالیت‌های گروهی در بین دانش‌آموزان» موجب پیشرفت تحصیلی بیشتر و افزایش عزت نفس شده و در نتیجه اعضای گروه می‌توانند در پیشبرد اهداف آموزشی نقشی مؤثر ایفا کنند. عدم اجرای برنامه‌های گروهی به دلیل تعداد زیاد دانش‌آموزان، محدودیت فضای کلاس‌ها، نگرانی معلمان از برهم خوردن نظم کلاس و عدم امکان استفاده از فضاهای دیگر مدرسه در صورت استفاده از فعالیت‌های گروهی، قوانین مختلف اداری، عدم بینش صحیح پاره‌ای از مدیران، کمبود منابع مالی و یا

عدم اختصاص بودجه به فعالیت‌های عملی؛ عواملی هستند که در این درس از فعالیت‌های گروهی استفاده نمی‌شود.

یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در پیشبرد اهداف آموزشی، توجه به شرایط دانش‌آموزان و «سازگاری فعالیت‌های یادگیری با علائق، نیازها و معلومات دانش‌آموزان» در ابعاد مختلف است. در فرآیند یاددهی- یادگیری اراده و انگیزه فراگیرنده نقش اساسی در ارتقای یادگیری دارد و دانش‌آموز تابع بی‌چون‌وچرا و مقهور محیط یادگیری نیست؛ بلکه او آزادی و فرصت تصمیم‌گیری دارد و می‌تواند رابطه تعاملی با محیط یادگیری برقرار کند، نه آنکه در همه موارد برای وی تصمیم‌گیری شود. در صورتی که می‌توان گفت دانش‌آموز در فرآیند یاددهی- یادگیری و توسعه دانش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها و انگیزه‌های خویش به لحاظ ذاتی نقشی فعال دارد. فراگیران از نظر قابلیت‌ها، تجربیات و ظرفیت‌های گوناگون؛ به لحاظ یادگیری متفاوت‌اند. در نتیجه باید روش‌های آموزش به گونه‌ای انتخاب شوند تا دانش‌آموزان به‌طور فعال در فرآیند یادگیری، درگیر باشند و فرآیند یادگیری از علایق، خواسته‌ها و ادراکات یادگیرندگان آغاز شود. همچنین محیط یادگیری به نحوی سازمان یابد که در آن یادگیری فراگیرنده محور، جریان داشته باشد. لازم است تجارب یادگیری به نحوی سازمان یابند که یادگیرنده را در روشن‌سازی و بیان نیازها کمک نماید و هر کسی بتواند بر اساس تجارب و اطلاعات خود در یادگیری نقش مهمی را ایفا نماید.

نتایج تحقیق بیانگر آن است که «شیوه‌های ارزشیابی» باید با ارائه بازخوردهای لازم به یادگیرنده کمک کند تا ضمن شناسایی نقاط ضعف و قوت خود بتوانند در مسیر تحقق اهداف یادگیری حرکت نمایند؛ هدف از «ارزشیابی»، اندازه‌گیری میزان تغییرات انجام شده در یادگیری و قضاوت در مورد عملکرد یادگیرندگان به منظور تصمیم‌گیری درباره ارتقای دانش‌آموزان و کسب اطمینان از این که آیا فعالیت‌های آموزشی معلم و کوشش‌های دانش‌آموزان به نتایج مطلوب انجامیده است یا خیر؟ ارزشیابی با استفاده از شیوه‌های گوناگون مانند شیوه‌های کتبی، شفاهی، عملی، خودارزشیابی و ارزشیابی توسط همتایان و ابزارهای مختلف مانند انواع آزمون‌های کتبی، شفاهی، عملی، سیاهه قضاوت شخصی، نظرات شفاهی همتایان، سیاهه مشاهده رفتار معلم و سیاهه نگرش‌سنج استفاده می‌شود؛ اما عدم گرایش ارزشیابی به سمت شیوه مشارکتی دانش‌آموز و معلم، توجه کافی نداشتن به گزارش‌های دانش‌آموزان در طول آموزش درس، عدم ثبت نتایج مشاهدات عملکرد دانش‌آموزان توسط معلمان، عدم برنامه‌ریزی صحیح معلم به منظور انجام خودارزشیابی دانش‌آموزان و انجام نشدن ارزشیابی به صورت عملی (استفاده از شیوه‌های سنتی ارزشیابی)، انجام ارزشیابی و ارزیابی به صورت سلیقه‌ای، عدم تناسب نمره عملی با نمره کتبی سبب شده اغلب مصاحبه‌شوندگان در این پژوهش بر این باور باشند که ارزشیابی کنونی نمی‌تواند پاسخگوی

نیازهای درس پدافند غیرعامل باشد. معمولاً به دلیل زمان محدود و پیچیدگی‌های مباحث مربوط به خودارزیابی معمولاً چندان توجهی به این موضوع در کلاس‌ها نمی‌شود.

ارزشیابی مهم‌ترین فرایند مورد استفاده بهبود کیفیت برنامه درسی است. توجه به رعایت اصول علمی قصد شده مانند استفاده از انواع روش‌های ارزشیابی فرایندمحور، مشارکتی و گروهی به جای ارزشیابی هدف‌محور، سنجش میزان مهارت‌های آفرینندگی، پژوهشگری، پرسشگری و حل مسئله ایجاد شده در دانش‌آموزان، استفاده متناسب از سطوح شش‌گانه حیطه شناختی، استفاده از روش‌های مختلف ارزشیابی با توجه به تفاوت‌های فردی و اصول روان‌شناختی دانش‌آموزان، استفاده از روش‌های مختلف ارزشیابی متناسب با روش‌های تدریس معلمان، امکانات و تجهیزات موجود، گروه‌بندی دانش‌آموزان در جریان تدریس می‌تواند در پرورش تفکر دانش‌آموزان نقش آفرین باشد.

معلمان باید با استفاده از راهبردهای آموزشی مناسب، مذاکرات بین دانش‌آموزان را به‌عنوان فعالیت اصلی کلاس ارتقاء دهند. روش‌های آموزشی معلم به دانش‌آموزان فرصت می‌دهد تا اندیشه‌هایشان را برای دیگر دانش‌آموزان توضیح دهند و دیگران آن اندیشه‌ها را مورد قضاوت قرار دهند و خود نیز با دقت به اندیشه‌های دانش‌آموزان دیگر گوش دهند و روی سودمندی آن‌ها تأمل کنند.

معلمان بایستی فرصت‌هایی برای دانش‌آموزان فراهم کنند تا بتوانند تا حدودی بر یادگیری‌شان نظارت داشته باشند. این ویژگی نشان می‌دهد که تا چه میزان از دانش‌آموزان خواسته می‌شود در همراهی با معلم بر محیط یادگیری نظارت داشته باشند مثلاً، در تعیین اهداف یادگیری خودشان، طراحی و مدیریت فعالیت‌های یادگیری خودشان، تعیین و اجرای ملاک‌های سنجش.

عنصر «زمان» به‌عنوان یکی از عناصر برنامه درسی مستلزم توجه کافی در فرایند برنامه‌ریزی است. استفاده بینه از زمان و مهارت و توانمندی مربیان در سازمان‌دهی زمان آموزش، عاملی مؤثر در فرایند یاددهی- یادگیری است. تحقیقات انجام شده در مورد ارتباط بین زمان اختصاص یافته به یادگیری و پیشرفت تحصیلی فراگیرندگان مؤید آن است که تغییر عامل زمان بر همه انواع فعالیت یاددهی- یادگیری تأثیر یکسانی ندارد و به همین دلیل، محققان بر کیفیت فعالیت یاددهی- یادگیری تأکید داشته‌اند و معتقدند که این ارتباط باید از سوی برنامه‌ریزان و مربیان به خوبی شناسایی شود؛ موضوعی که با توجه به اهمیت فراگیری مباحث و تأکید بر مهارت‌آموزی در حوزه پدافند غیرعامل از اهمیت به سزایی برخوردار است. با این حال «کافی نبودن زمان جلسات برای آموزش و یادگیری و تمرین مهارت‌ها» برای دانش‌آموزان و تدریس کامل محتوای در نظر گرفته شده، حذف برخی از مباحث کتاب به دلیل محدودیت زمانی، عدم امکان استفاده از فضای بیرون از کلاس به دلیل محدودیت زمانی نشان دهنده تجربه مشارکت‌کنندگان در این پژوهش از کمبود زمان در نظر گرفته شده برای درس پدافند غیرعامل

است. کافی نبودن یا کاهش زمان آموزشی، دلایل گوناگون دارد که بایستی آن عوامل شناسایی شده و در جهت رفع آن‌ها اقدام شود؛ در این مورد، توجه معلم به مدیریت زمان، مهم جلوه می‌کند. به کارگیری مؤثر زمان، عامل پیشگویی‌کننده صحیح‌تری برای سنجش میزان موفقیت دانش‌آموز است. وزارت آموزش و پرورش یک دستگاه فرهنگی هست (مانند وزارت ارشاد و سازمان صداوسیما و...) که مسئولیت توسعه و ترویج فرهنگ پدافند غیرعامل در جامعه دانش‌آموزی، فرهنگیان و خانواده‌ها را عهده‌دار است. بر این اساس در راستای تحقق فرامین مقام معظم رهبری و با عنایت به بند ۱۱ ماده قانون توسعه چهارم کشور در خصوص بسط و توسعه پدافند غیرعامل کشور، همانند دیگر دستگاه‌های اجرایی مکلف به «تشکیل کمیته پدافند غیرعامل» گردید. در مناطق آموزش و پرورش به ریاست رئیس اداره و دبیری مسئول حراست، کمیته پدافند غیرعامل تشکیل و به مدیران مدارس و دبیران آمادگی دفاعی ابلاغ می‌شود تا با تهیه یک تقویم اجرایی و برای ایمنی و امنیت مدارس فعالیت‌هایی مانند مانور زلزله، اطفاء حریق، امداد و نجات، رزمایش پدافند غیرعامل، قطع برق و رزمایش‌هایی این‌چنینی در مدارس اجرا شود تا دانش‌آموزان در ذهن و دیدگاهشان پدافند غیرعامل نهادینه شده و خودشان را همیشه برای مواجهه با شرایط بحرانی آماده فرض کنند.

اولویت‌بندی آسیب‌های نیروی انسانی، آموزش مبحث پدافند غیرعامل در درس آمادگی دفاعی مدارس دوره اول متوسطه مبتنی بر نظر جامعه آماری عبارت‌اند از:

- ۱ - نداشتن دبیر متخصص
- ۲ - عدم برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای دبیران
- ۳ - علاقه نداشتن دبیر و تدریس از روی اجبار
- ۴ - ارزیابی و کنترل نشدن معلم
- ۵ - اعمال نظر مدیر در انتخاب دبیر برای تدریس درس پدافند غیرعامل
- ۶ - به‌روز نبودن اطلاعات دبیران
- ۷ - انگیزه نداشتن دبیران به شرکت در فعالیت‌های گروهی
- ۸ - استفاده از دبیران دروس دیگر برای تدریس پدافند غیرعامل
- ۹ - شرایط نامناسب کادر آموزشی درس دفاعی

از بین آسیب‌های کادر آموزشی آموزش مبحث پدافند غیرعامل در درس آمادگی دفاعی، کمبود معلم متخصص و علاقه‌مند برای تدریس، بیشترین درصد را به اعتقاد مصاحبه‌شوندگان داشته است و از آنجایی که یک نظام آموزشی کارا و اثربخش، نظامی است که با اهداف نهایی و نیازهای واقعی جامعه تناسب داشته و توانایی آماده‌سازی نسل جوان برای نیل به اهداف را دارا باشد؛ اگر در این بین

مسئولین برنامه‌ریزی در همه سازمان‌ها و مؤسسات کشور، وظیفه خود را به نحو احسن انجام دهند و بهترین برنامه‌ها را برای رفع مشکلات و پیشرفت در جهت مطلوب تدوین کنند و برای آن‌ها بودجه کافی نیز در اختیار داشته باشند اما «نیروی انسانی متخصص و علاقه‌مند» لازم برای اجرای برنامه‌ها از قبل تأمین و تربیت نشده باشد، کاری از پیش نخواهد رفت و قدمی برداشته نخواهد شد؛ زیرا در اجرای برنامه‌های آموزشی و تربیتی کلیدی‌ترین نقش را معلم ایفا می‌کند.

بخشی از مشکلات مرتبط با تدریس این درس به عدم تربیت مناسب معلمان باز می‌گردد زیرا معلمانی که به روش سنتی تدریس کرده و آموزش‌های لازم را ندیده‌اند، طبعاً نمی‌توانند مهارت‌های مورد نیاز را آموزش دهند. در مورد درس‌های مهارت‌محور از جمله «پدافند غیرعامل»، اگر معلم مهارت‌های لازم را نداشته باشد، نمی‌تواند به دانش‌آموز کمک کرده و در وی این مهارت‌ها را ایجاد کند.

عدم درک روشن اهداف برنامه درسی مذکور از سوی معلمان، نبود برنامه و تسلط نسبی مربیان در محتوا و شیوه‌های تدریس و ارزشیابی، به‌روز نبودن اطلاعات دبیران، تدریس محتوا توسط دبیران غیر مرتبط با هدف پر کردن ساعات تدریس هفتگی، علاقه نداشتن دبیر و تدریس از روی اجبار، ارزیابی و کنترل نشدن معلم به علت نبود سرگروه آموزشی این درس در بعضی از مناطق، عدم برگزاری کارگاه‌های توجیهی برای معلمان این درس، کمبود نیروی انسانی متخصص برای آموزش معلمان در سطح استان و مناطق و کمبود بودجه برای گسترش آموزش‌های ضمن خدمت معلمان در سطح مناطق آموزش و پرورش، عدم نظارت بر اجرای این درس و توجیه نبودن مدیران مدارس، اعمال نظر مدیر در انتخاب دبیر برای تدریس درس پدافند غیرعامل و کمبود منابع و وسایل مورد نیاز برای تدریس این ماده درسی را باید از آسیب‌هایی دانست که متوجه درس پدافند غیرعامل است.

عدم وجود معلمان مناسب برای درس پدافند غیرعامل به عنوان یک آسیب جدی تا حدی است که می‌توان آن را مهم‌ترین آسیب این درس دانست. اشکال اصلی این است که مربیان این درس آموزش کافی را ندیده‌اند. نقش معلم در تدریس این درس بسیار متفاوت از دروس متعارف است؛ زیرا این درس مهارت‌محور است و تا خود معلم این مهارت را با تمرین مستمر آموزش ندیده باشد نمی‌تواند آن را به شاگردان منتقل کند. واضح است که وقتی مربی از این توانایی‌ها بی‌بهره باشد، حتی اگر بهترین محتوا و ابزار را در اختیار داشته باشد بازهم کلاسش جز یک کلاس داستان‌خوانی و سخنوری، چیزی نخواهد بود. در این شرایط وقتی مربی حس کند از پس درس جدید بر نمی‌آید و هدف از این درس را نمی‌داند و از قابلیت‌های آن آگاه نیست، درس برایش بی‌اهمیت جلوه می‌کند و در نتیجه این درس به فرصتی برای استراحت و تفریح دانش‌آموزان و یا زنگ اضافه‌ای برای تقویت دروس دیگر تبدیل می‌شود. نتیجه این پژوهش نشانگر آن است که معلمان عمدتاً دانش کافی در خصوص «طراحی آموزشی»

درسی پدافند غیرعامل ندارند، همچنین در بخش مهارتی نیز نمی‌توانند دانش‌آموزان را ترغیب نمایند و از این رو، دانش‌آموزان نسبت به پدافند غیرعامل نگرش مناسبی پیدا نکرده‌اند. بین محتوا و ساعات اختصاص یافته به کتاب نیز همخوانی وجود ندارد. نتایج مصاحبه‌ها با معلمان این درس بیانگر آن است که هنوز رویکرد اصلی این درس که ایجاد فرصت جهت تقویت مهارت‌های اساسی پدافند غیرعامل است به طور دقیق برای آن‌ها روشن نشده است. از نظر اجرای روش‌های یاددهی - یادگیری ارائه شده در برنامه درسی، دانش‌آموزان پیام‌های آموزشی روشنی از جانب معلم دریافت نمی‌کنند و کتاب راهنمای معلم آن طور که باید نمی‌تواند پاسخگوی نیاز معلمان باشد. برگزار نشدن دوره طراحی آموزشی متناسب با درس ملی در بیشتر مناطق سبب شده که معلمان طراحی آموزشی خود را بر اساس کتاب راهنمای معلم و محدود به فعالیت کتاب انجام دهند.

در اکثر نقاط کشور، آموزش پدافند غیرعامل توسط معلمان این رشته صورت نمی‌گیرد و تدریس این درس توسط سایر معلمان انجام می‌گیرد. این معلمان به علت عدم آشنایی با مفاهیم پدافند غیرعامل و اهمیت ندادن به درس پدافند غیرعامل آن چنان که هست، قادر به تبیین این درس نیستند و فقط با مطالعه کتاب به تدریس آن می‌پردازند. تدریس فقط به روش سخنرانی و یا به صورت کنفرانس توسط دانش‌آموزان صورت می‌گیرد و علاوه بر آن، به علت «عدم ارائه مناسب مفاهیم به دانش‌آموزان» پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای برای بسیاری از سؤالات دانش‌آموزان ندارند. این امر یکی از آسیب‌های مهم در آموزش پدافند غیرعامل به شمار می‌آید و باعث از بین رفتن علاقه فراگیران و حتی انزجار آن‌ها از این درس خواهد شد. به دلیل عدم آشنایی بسیاری از معلمان از شیوه تدریس و در نتیجه استفاده نادرست از روش‌های تدریس مشارکتی، بعضاً مشاهده می‌شود که جلسات درس پدافند غیرعامل به نوعی به زنگ تفریح و دورهمی بدون هدف شاگردان و معلم تبدیل می‌شود؛ و برخی از ساعات کلاس در اختیار دروس دیگری که تصور می‌شود مهم‌تر هستند، قرار می‌گیرد.

با استخراج و بررسی اطلاعات مربوط به پاسخ‌های معلمان می‌توان دریافت که برخی از مؤلفه‌های اصلی از درصد فراوانی بیشتری برخوردار هستند که این امر گویای اهمیت بیشتر آن‌ها به عنوان آسیب‌های موجود درس پدافند غیرعامل نزد معلمان است. نتایج حاصل از پژوهش «آسیب‌شناسی آموزش پدافند غیرعامل»، حاکی از آن است که آسیب‌های موجود در عناصر برنامه درسی این درس از دیدگاه معلمان، متوجه محتوا و زمان آموزشی؛ فعالیت‌های یادگیری، ارزشیابی و زمان مواد آموزشی، زمان و فضای آموزشی دچار کاستی‌های جدی است اما در تبیین اهداف در مجموع قابل قبول است. بررسی اجمالی آموزش مبحث پدافند غیرعامل گویای آن است که علی‌رغم پیش‌بینی مقولات متنوع در کتاب آمادگی دفاعی، یادگیری آن از طرف دانش‌آموزان به‌طور کامل انجام نمی‌شود و از این رو نمی‌توان

تغییر نگرش و تثبیت رفتار را در ایشان انتظار داشت؛ بنابراین آسیب‌شناسی مسئله فوق ضرورتی است که در این تحقیق به آن پرداخته شده است.

در این پژوهش نتایج حاکی از ضرورت انجام اصلاحات در کتاب، ساعات تدریس، روش تدریس و هم‌چنین آموزش معلمان این درس است. اگرچه آموزش پدافند غیرعامل یکی از حوزه‌های مهم آموزشی در نظام‌های تعلیم و تربیت محسوب می‌شود، اما در حال حاضر از کیفیت آموزش و بازدهی آن رضایت چندانی وجود ندارد.

- پیشنهادهای پژوهش:

پیشنهادهای محتوایی:

- ۱- تدوین محتوای برنامه درسی آمادگی دفاعی بر اساس اسناد بالادستی حوزه پدافند غیرعامل.
  - ۲- برگزاری جلسه هم‌اندیشی بین کارشناسان شورای تألیف کتب آمادگی دفاعی و متخصصین پدافند غیرعامل.
  - ۳- مستقل شدن بحث پدافند غیرعامل از درس آمادگی دفاعی به منظور دقت نظر و تمرکز بیشتر دانش‌آموزان بر متون و محتوای مرتبط با پدافند غیرعامل.
  - ۴- چاپ کتب درسی برای کلیه مقاطع تحصیلی با محتوای آموزشی پدافند غیرعامل با توجه به سن دانش‌آموزان.
  - ۵- گنجانیدن مباحث مربوط به آموزش پدافند غیرعامل از همان دوران ابتدایی در برنامه درسی دانش‌آموزان.
- پیشنهادهای آموزشی:
- ۱- تهیه بروشور و جزوات آموزشی جهت آگاهی دانش‌آموزان نسبت به اهمیت و ضرورت موضوع پدافند غیرعامل.
  - ۲- برگزاری نمایشگاه اقدامات پدافند غیرعامل در وزارت آموزش و پرورش به‌منظور آشنایی دانش‌آموزان و معلمان.
  - ۳- ارائه تحقیق و پژوهش به دانش‌آموزان و معلمان در مورد موضوعات مرتبط با پدافند غیرعامل.
  - ۴- استفاده معلمان از روش‌ها و راهبردهای آموزشی مبتنی بر مشارکت و همکاری گروهی دانش‌آموزان
  - ۵- تشکیل کمیته‌های هماهنگی بین آموزش و پرورش و پدافند غیرعامل
  - ۶- تولید بسته‌های آموزشی برای معلمان شامل نرم‌افزارهای الکترونیکی، فیلم‌ها و کلیپ‌های آموزشی و نظارت مدیران و معاونت متوسطه مناطق بر استفاده معلمان از آن‌ها
  - ۷- اختصاص زمان بیشتر به درس پدافند غیرعامل به منظور تدریس دقیق‌تر مضامین و انجام فعالیت‌های

عملی و اردوهای علمی مورد نیاز

پیشنهادهای نیروی انسانی:

- ۱- اصلاح نگرش مدیران ارشد آموزش و پرورش نسبت به بحث پدافند غیرعامل.
- ۲- پرهیز از واگذاری درس پدافند غیرعامل به دبیران سایر رشته‌ها و به کارگیری افرادی که دوره‌های لازم را گذرانده باشند.
- ۳- آموزش معلمان و گسترش دوره‌های ضمن خدمت در سراسر کشور در کنار ارزیابی کارآمدی دوره‌های ضمن خدمت و اطمینان از مؤثر بودن این دوره‌ها
- ۴- جذب و آموزش نیروهای متخصص و متعهد از طریق آزمون‌های تربیت دبیری دانشگاه فرهنگیان
- ۵- استفاده از نیروی انسانی متخصص و آگاه به مسائل پدافند غیرعامل از سایر ارگان‌ها به منظور آموزش پدافند غیرعامل در سطوح مختلف آموزشی.

## منابع:

- ابراهیم کافوری، کیمیا؛ ملکی، حسن؛ خسروی بابادی، علی اکبر. (۱۳۹۴). بررسی نقش عناصر برنامه درسی کلان در افت تحصیلی درس ریاضی سال اول دوره متوسطه از دیدگاه شرکای برنامه درسی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۲(۴)، ۶۲-۵۰.
- اشتراوس، آنسلم و کوربین، جولیت جولیت کوربین، «مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای»، ترجمه ابراهیم افشار (۱۳۹۰)، تهران: نشر نی.
- افضل‌نیا، محمد، (۱۳۸۷)، طراحی و آشنایی با مراکز مواد و منابع یادگیری، تهران: سمت.
- امیرتیموری، محمدحسن، (۱۳۸۷)، رسانه‌های یاددهی و یادگیری، تهران: ساوالان.
- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۹۴).
- توکلی، سینا؛ اسماعیلزاده، فرشته؛ محمدزاده‌مقدم، مهدی و یاقوتی، مجتبی، ۱۳۹۵، بررسی نقش آموزش در بهبود عملکرد پدافند غیرعامل، چهارمین کنفرانس بین‌المللی علوم و مهندسی، ایتالیا- رم، موسسه مدیران ایده‌پرداز پایتخت ویرا
- جهانگیری، کتابون، (۱۳۸۸)، اصول و مبانی مدیریت بحران، تهران: مؤسسه آموزش عالی علمی - کاربردی هلال ایران چشم‌انداز سازمان پدافند غیرعامل کشور.
- حسینی، سیدبختیاد، (۱۳۸۶)، الزامات پدافند غیرعامل در معماری بناهای درمانی، دومین پودمان آموزش مدیران دفاتر فنی دانشگاه‌های علوم پزشکی سراسر کشور، تهران: وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی.
- حشمتیان، وحید، ۱۳۹۱، برنامه‌ریزی وزارت آموزش و پرورش در زمینه آموزش پدافند غیرعامل، تهران، دانشکده علوم و فنون فارابی.
- سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، (۱۳۹۳)، چاپ اول: تهران: آموزش و پرورش.
- سند نقشه جامع علمی کشور، (۱۳۹۴).
- صفری، یحیی و مرزوقی، رحمت اله، (۱۳۹۰)، برنامه درسی فراشناخت، کرمانشاه: خانه چاپ و گرافیک سارینا.
- ظهوروند، راضیه؛ کیامنش، علیرضا؛ خسروی، زهره و اخوان تفتی، مهناز، (۱۳۸۹)، رابطه درگیری مدرسه‌ای با عملکرد تحصیلی و گرایش به ترک تحصیل در دانش‌آموزان دوره راهنمایی، فصلنامه تعلیم و تربیت.
- علی‌پوردرویشی، زهرا، (۱۳۹۱)، ارائه مدل عوامل مؤثر بر تسهیم دانش گروه‌های آموزشی دانشگاه آزاد اسلامی. (پیمایشی پیرامون واحد تهران شمال و علوم و تحقیقات)، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت فناوری اطلاعات، ۴ (۱۰): ۹۳-۱۱۸.
- مرادی، صباح، ۱۳۸۳، آسیب‌شناسی آموزش جغرافیا، رشد، آموزش جغرافیا، شماره ۶۸.

- موحدی‌نیا، جعفر (۱۳۸۵)، **مفاهیم نظری و عملی یاداندگی غیرعادل**، تهران، مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- موحدی‌نیا، جعفر، (۱۳۸۶)، **مفاهیم نظری یاداندگی غیرعادل** مرکز برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی.
- ناصری‌جهرمی، رضا؛ مرزوقی، رحمت‌الله؛ کریاسیان، مهدی؛ ترک‌زاده، جعفر و محمدی، مهدی، (۱۳۹۴)، **برنامه‌های درسی آموزش یاداندگی غیرعادل**، دوفصلنامه علمی - پژوهشی یاداندگی غیرعادل، مدیریت بحران، دوره چهارم، پاییز و تابستان.
- نصیرزاده، عادل، ۱۳۹۵، **نقش آموزش و پرورش در یاداندگی غیرعادل**، کنفرانس ملی یاداندگی غیرعادل در قلمرو فضای سایبر.
- Antonacopoulou, E. P. & Sheaffer, Z. (2014). **Learning in crisis: rethinking the relationship between organizational learning and crisis management**. Journal of Management Inquiry, (23) 1: 5- 21.
- Arnett, J. J. (2014). **Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens Through the Twenties** (2nd Edition). UK: Oxford University Press.
- Brophy, J. (1998). **Motivating student to learn**. NewYork: McGraw- hill. 26.
- Collins, C. (2008). **Time Management in the Classroom:Center for the Study**
- Clements, D. H. & Sarama, J. (2014). **Learning andTeaching Early Math: The Learning Trajectories Approach** (Studies in Mathematical Thinking and Learning Series), second edition. NY: Tailor & Francis.
- Collins, C. (2008). **Time management in the classroom: increasing instructional time**. Journal of Special Services in the Schools, 5 (131-153 :۴-۳.
- Diccico-Bloom, B. and Crabtree, B.F. (2006) **The Qualitative Research Interview**. Medical Education, 40, 119-132.
- Dougall, A. Thompson, S. A. Faulks, D. Ting, G. &Nunn, J. (2014). **Guidance for the core content of a Curriculum in Special Care Dentistry at the undergraduate level**. European Journal. of Dental Education, 18 (1): 39- 43.
- Holloway I, Wheeler S. (2010),**Qualitative research in nursing and healthcare**. 3th edition. West Sussex: Willey-Blackwell
- Kearny, C. H. (1986). **Nuclear War Survival Skills**. Oak Ridge, TN: Oak Ridge

National Laboratory.

- Klein, M. F. (1991). **A conceptual framework for curriculum decision making in the politics for curriculum decision making**. NY: state university of New York press.
- Sanchez, S. & Ross, J. S. (2012). **Hospice and Palliative Medicine: Curriculum Evaluation and Learner Assessment in Medical Education**. Journal of Palliative Medicine. 15 (1), 116-122
- Woolfolk, A. (2001). **Educated Psychology**. Boston: Allyn and Bacon

